

Lesław Tatarowski

Jerzy Cieślikowski (2 listopada 1916 - 9 listopada 1977) [nekrolog]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 69/2, 325-329

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY CIEŚLIKOWSKI

(2 listopada 1916 — 9 listopada 1977)

Przed kilku miesiącami zmarł nagle Jerzy Cieślowski, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego. Odszedł od nas wybitny uczony, który w dziejach powojennej polonistyki zapisał się odkrywczymi badaniami w zakresie literatury dla dzieci i młodzieży.

Zainicjowało je studium *Walerego Przyborowskiego powieść historyczna dla dzieci* (w zbiorze: *Rozprawy z historii literatury dla dzieci i młodzieży*. Wrocław 1958) oraz napisana pod kierunkiem prof. Bogdana Zakrzewskiego i obroniona w r. 1961 praca doktorska *O utworach Marii Konopnickiej dla dzieci*.

Od początku swej drogi naukowej interesował się również piśmiennictwem drugiej połowy w. XIX, traktując tradycję literacką pozytywizmu, dominującą w jego badaniach historycznoliterackich, w sposób szczególny. Proponował nowe, oryginalne sposoby jej odczytania w takich choćby szkicach, jak „*Ta trzecia*” *Sienkiewicza* („Prace Literackie” 1961), przede wszystkim zaś „*Nad Niemnem*” *Elizy Orzeszkowej*. *Rozważania nad semiotyką mitów religijnych* („Pamiętnik Literacki” 1969, z. 2). Co jednak ważniejsze — z wnikliwych studiów nad twórczością wybranych pisarzy tego okresu czerpał niepodważalne, empiryczne argumenty dla rozwiniętej później teorii literatury i podkultury dziecięcej. Z tego kręgu wywodzą się zwłaszcza — obok wskazanych już publikacji — artykuły poświęcone najpopularniejszej autorce wierszy dla dzieci: *Marii Konopnickiej książki z obrazkami* („Prace Literackie” 1962) i *Baśń Konopnickiej „O Krasnoludkach i sierotce Marysi”* („Pamiętnik Literacki” 1963, z. 1).

Fundamentalną pozycją poszukiwań naukowych Cieślowskiego stała się książka *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy, wyobraźnia dziecka, wiersze dla dzieci* (Wrocław 1967), monografia ukazująca nowe perspektywy badawcze, odkrywająca — oprócz zwyczajowo już opisywanych tekstów literackich — świat wyobraźni dziecięcej. Literatura stanowiła dla Cieślowskiego jeden zaledwie z wielu składników języka subkultury dziecięcej, rządzonej regułami ludycznego modelowania świata przez słowo, gest i obraz. Zdefiniował więc intersemiotyczną strukturę tak pojmowanego folkloru dziecięcego, wzbogacając w kolejnych rozprawach poznanie obranego obszaru badawczego.

Dojrzałość warsztatu naukowego i gruntowna znajomość faktów literackich skłaniały Cieślíkowskiego do syntetycznych przemyśleń teoretycznych, ujmujących twórczość dla dzieci oraz folklor dziecięcy w kategoriach tekstu i komunikacji kulturowej. Wydany w 1975 r. tom szkiców *Literatura i podkultura dziecięca* zawiera rozważania dotyczące morfologii, a także mechanizmów odbioru, dekodowania bajki dziecięcej; zagadnieniom tym poświęcone są również inne jego prace: *Przedmiot semiotyczny w submicie dziecięcym* („Nurt” 1975, nr 8), *Literatura czwarta. O naturze i sposobach istnienia literatury dla dzieci* („Literatura Ludowa” 1976, nr 1), *Słowo — obraz — gest, czyli o intersemiotycznej naturze tekstów dziecięcych* (w zbiorze: *Sztuka dla najmłodszych. Teoria — recepcja — oddziaływanie*. Warszawa 1977).

Zajmowała go zresztą nie tylko literatura dla dzieci, *Wielka zabawa* przyniosła również analizę sposobu istnienia folkloru i wyobraźni dziecięcej w poezji współczesnej, przygotował ostatnio do druku szkic o toposie dziecka i dzieciństwa w sztuce (ukaze się on w „Pracach Literackich” 1978).

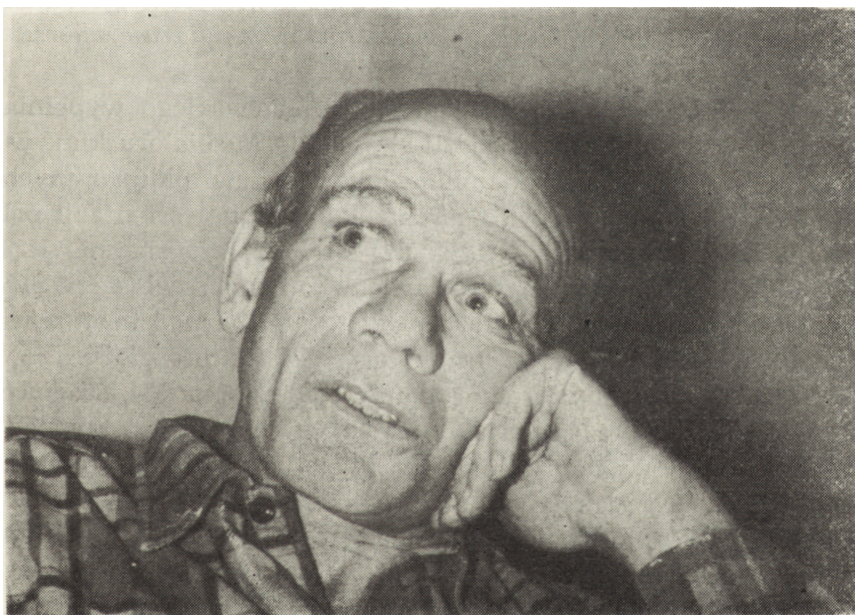
Równolegle podjął Cieślíkowski próbę nowoczesnej, genologicznej klasyfikacji i systematyki twórczości adresowanej do młodego czytelnika. Lokalizował opisywane gatunki wśród historycznych i współczesnych zjawisk literackich, formułując wyniki swych pionierskich obserwacji w tak znakomitych studiach, jak: *Bajeczka dziecięca. Próba określenia gatunku* (w zbiorze: *Kim jesteś, Kopciuszku, czyli o problemach współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży*. Warszawa 1968), *Powiatka dydaktyczna — biedermeierowski utwór dla dzieci* („Ruch Literacki” 1969, z. 3) czy *Wiersz dziecięcy* („Miesięcznik Literacki” 1971, nr 5).

Doniosłość jego prac w tej dziedzinie wynika z zastosowania najnowszych narzędzi metodologicznych oraz z nowatorskiego spojrzenia zarówno na literaturę adresowaną do czytelnika dziecięcego, jak też na aktywność zabawową i własną twórczość dziecka. Przedstawione w kontekście procesów komunikacji, na pograniczu literaturoznawstwa, psychologii i historii sztuki, zjawiska te Cieślíkowski wszechstronnie zbadał i wprowadził w regiony poznawcze dzisiejszej humanistyki.

Wybitne osiągnięcia naukowe przyniosły mu uznanie krajowych i zagranicznych ośrodków badawczych; uczestniczył w międzynarodowych sesjach i sympozjach, w 1971 r. został powołany w skład zarządu Międzynarodowego Towarzystwa do Badań Literatury Młodzieżowej i Dziecięcej we Frankfurcie nad Menem, współpracował z Wrocławskim Towarzystwem Naukowym, był członkiem Komitetu Nauk o Literaturze Polskiej PAN.

Rezultaty prowadzonych przezeń badań nad literaturą i folklorem dziecięcym przekraczają granice czystego literaturoznawstwa. Stosowane w dydaktyce — przyczyniły się do unowocześnienia metod i treści nauczania w szkole. Zagadnieniom tym poświęcał zawsze wiele uwagi pod-

czas długoletniej ofiarnej pracy nauczycielskiej w Uniwersytecie Wrocławskim. Talent pedagogiczny rozwijał już wcześniej, jako wykładowca w Studium Przygotowawczym (pracował tam od r. 1946 w okresie swych studiów na filologii polskiej oraz po ich ukończeniu — do czasu uzyskania w 1953 r. asystentury na Uniwersytecie). Pełnił potem obowiązki kierownika Zakładu Metodyki Nauczania Języka i Literatury Polskiej, zastępcy dyrektora Instytutu Filologii Polskiej, organizatora wyższych studiów nauczycielskich w Legnicy i we Wrocławiu oraz prodziekana, a następnie dziekana Wydziału Filologicznego. W latach 1967—1971 prowadził również wykłady i seminaria w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu; współpracował z wrocławskim ośrodkiem metodycznym, wchodził w skład komitetu redakcyjnego „Polonistyki”.

Jerzy Cieślowski

Był nie tylko wybitnym specjalistą, autorytetem w swej dyscyplinie, ale i niedoścignionym gawędziarzem, polemistą. Zawsze pełen humoru, pozyskiwał tymi przymiotami wielu miłośników swoich wykładów. Do miary symbolu urasta fakt, że ostatnie chwile życia spędził wśród studentów — zmarł w drodze do domu, wracając z zajęć uniwersyteckich. Bolesnie odczuli tę stratę zarówno ci poznający dopiero przyjemność obcowania z jego otwartą umysłowością, jak i my wszyscy, jego uczniowie rozsiani po całej Polsce, dla których był mistrzem i wychowawcą.

Śmierć zaskoczyła go w pełni rozwoju sił twórczych. Nie doczekał już ukazania się złożonej w Wydawnictwie Ossolineum *Antologii poezji dziecięcej*. Jej edycja w zasłużonej serii „Biblioteka Narodowa” jest efektem

długoletnich, wytrwałych starań Cieślikowskiego o zmianę tradycyjnego, pedagogiczno-moralizującego przede wszystkim, stosunku do folkloru i literatury dziecięcej.

Dorobek badawczy Cieślikowskiego imponuje śmiałością wyznaczonych celów i niekonwencjonalnością interpretacji humanistycznej. Przeciwnik rutyny, mistrz ironii i przenikliwego spojrzenia na rzeczywistość, w której uczestniczył, znakomicie wiązał cechy swej osobowości z pełną twórczego niepokoju pracą naukową. Z postawy tej zapewne wywodzą się oryginalne szkice o dziejach stereotypów literackich, np. *Książę Józef Poniatowski. Stereotypowy obraz bohatera* („Prace Literackie” 1970), oraz pełne inwencji, odkrywcze analizy zarówno dzieł literatury „wysokiej” — „*Nad Niemnem*” *Elizy Orzeszkowej* — jak i klasycznych utworów dla dzieci: *Bajka o Janku w kontekście i poza kontekstem „Kordiana”* („Pamiętnik Literacki” 1974, z. 3), *Najbardziej popularny wiersz Tuwima* („Odra” 1977, nr 1).

Osobną i bogatą kartę w biografii Cieślikowskiego wypełnia działalność społeczno-polityczna. Urodził się w Mińsku białoruskim, w rodzinie inteligenckiej. Trudna, skomplikowana sytuacja okupacyjnych rewizji stanowisk i światopoglądów, poszukiwanie własnej orientacji politycznej, zaprowadziły go poprzez AK w szeregi PPS, a następnie PZPR. Swe powojenne losy związał z Wrocławiem, tutaj zapisał się w 1945 r. na polonistykę, uzyskując w r. 1950 magisterium na podstawie pracy *Waleriy Przyborowski i jego powieść historyczna dla młodzieży*.

Należał do organizatorów ruchu młodzieżowego w środowisku studenckim — jako prezes Straży Akademickiej, Bratniej Pomocy Studentów Uniwersytetu i Politechniki oraz aktywny działacz Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej.

Prowadził wreszcie niezwykle użyteczną społecznie działalność popularyzatorską w ramach Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, Towarzystwa Miłośników Wrocławia i Towarzystwa im. Marii Konopnickiej. Zawsze zresztą odrzucał wznoszone sztucznie bariery między językiem nauki i innych dziedzin wymiany myśli, jego studia specjalistyczne czyta się miejscami jak paraliterackie eseje czy gawędy. Sprawili to, być może, aspiracje poetyckie i publicystyczne Cieślikowskiego. Jego talent literacki i wrodzony krytycyzm owocowały w recenzjach bądź felietonach drukowanych od 1956 do 1966 r. na łamach „Nowych Sygnałów”, „Przeglądu Artystycznego”, „Przeglądu Kulturalnego” i „Odry”.

Niezmiernie trudno jest zamknąć w słowach sylwetkę człowieka, dla którego sprawy nauki, praktyki dydaktycznej oraz aktywności społeczno-politycznej tworzyły nierozzerwalny spłot wartości i celów życiowych. Wyrozumiwały, choć wymagający nauczyciel, życzliwy kolega, obdarzał wszystkich celnym dowcipem, zaskakiwał mądrym krytycyzmem i pościągł zarazem optymistycznym widzeniem świata.

Nie należał do ludzi manifestujących swe zasługi. Z wrodzoną prostotą

tą i naturalnością traktował poświęcenia i osiągnięcia, które przyniosły mu tak zaszczytne odznaczenia, jak Krzyż Partyzancki, Medal „Za Waszą Wolność i Naszą”, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, odznaki „Budowniczego Wrocławia” i „Zasłużonego dla Dolnego Śląska”.

W ostatnich latach wiele czasu i energii poświęcił zorganizowaniu ogólnopolskiego zespołu badawczego zajmującego się literaturą i podkulturą dziecięcą. Skupił wokół siebie grono ludzi korzystających z jego inspirującej wiedzy teoretycznej i metodologicznej. Oni to, z otrzymanym przesłaniem naukowym, kontynuować będą przerwana tak nieoczekiwanie pracę i myśl Jerzego Cieślikowskiego.

Lesław Tatarowski